

Književno poročilo.¹⁾

*Zgodovina slovenskega slovstva. I. del. Spisal prof. dr. Karol Glaser.
V Ljubljani, 1894, 8°, XIV, 220, IV.*

Slovstvene studije so pri nas daleč zaostale za jezikovnimi. Tako je tudi pri naših severnih sosedih, Čehih in Hrvatih. Pogrešamo najpotrebnejših monografskih spisov o posameznih dobah in pisateljih, o njih odvisnosti od istodobne časovne struje, od istodobne omike in tačas odločilnih nazorov. Do podrobnega raziskavanja o idejah in umetnostnih idealih, o posameznostih pesniškega izraževanja se še nismo popeli. Večinoma tičimo v jednostranskem estetikovanju in v medsebojnem prepisovanju, brigamo se navadno samo za zunanosti, za bijografske in zgodovinske podatke. Kritičnih ocen pisateljev in njih del v monografskih studijah, teh zlasti potrebujemo, kedar hočemo zapustiti prijetna pota plitke kompilacije, ki je znanosti brezkoristna. Naše literarne studije so bile doslej omejene na nabiranje bijo- in biblijografskih podatkov. Marljivi Marn je v mnogih letnikih »Jezičnika« nakopičil veliko lepega gradiva, toda biblijografija — naj si nam je še toliko potrebna — ni še slovstvena zgodovina.

Zato moramo biti prof. Glaserju hvaležni, da se navzlic neugodnim razmeram (in celo v Trstu) in pomanjkanju najpotrebnejših monografskih spisov ni ustrašil težavnega dela: podal nam je marljivo sestavljen pripomoček za slovstveno zgodovino, v kateri je vestno zbral in uporabil vse dosedanje podatke in slovstvene preiskave. Popolnil je tudi marsikatero bijo- in biblijografske podatke. In ravno ta popolnost biblijo- in bijografskega gradiva je ob enem prednost in slabost te knjige: literarno-historično stališče ni prodrlo do dovoljne veljave. Pogrešamo krepke samostalnosti pri izboru in uporabi velikega gradiva.

Želel bi, da bi pisatelj vsem biblijografskim podatkom, obširnim naslovom itd. odkazal prostor v posebnem dodatku na koncu knjige; slovstveni zgodovini bi na ta način dodal jako potrebno slovensko biblijografijo. Tako je n. pr. obširno sedmo poglavje (protest. pisatelji) skoraj venec po pol strani dolgih naslovov in opisov knjig. Še manj je pa na svojem mestu na strani 183. kakor kak lepak natisnjeno posvetilo. Bijografski podatki se seveda ne morejo in ne smejo iz književne zgodovine odstraniti, toda res je pa tudi, da so jako različne vrednosti, in slovstveni zgodovinar naj skrbi za to, da se važnejši, ki pojasnjujejo ves razvoj pisateljev, ne izgube v šari malenkostnih dat. Kje je ta ali oni obskurni sestavljatelj molitvenikov župnikoval, in podobni drobiž bi bilo najbolje potisniti v opombe. Takim pisateljem,

¹⁾ Ker bi našim čitateljem radi kar najhitreje postregli s točninimi poročili o novo izešlih knjigah slovenskih, morali smo radi skopega prostora odložiti za to štev. članke, ki sicer zavzemajo to mesto. Njih spisovatelje prosimo uljudno blagovoljnega oprostila in potrpljenja!

kakor so n. pr. Tauffrer, Hasl in mnogo neznatnih delavcev iz XVIII. stol., ni bilo treba odmeriti posebnih odstavkov; vsa ta imena se dajo zmašiti v jeden odstavek, biografski podatki se pa lahko dostavijo v opombah. Potem bi bila knjiga gotovo preglednejša. Važnejši, za vso dobo odločilni pisatelji bi se nam bolj reliefno predložili v krdelu brezpomembnih prelagateljev in kompilatorjev. Ne od nakopičenja gradiva, nego od njega znanstvene ocene je odvisen napredek. Pa radi te zunanosti ne moremo grajati pisatelja; bolje več, nego manj. Posebno nam je ustregel, da je povsod pod črto dodal vso široko, po listih raztreseno in mnogokrat težko pristopno literaturo. To moramo tem bolj priznavati, ker pisatelj ne živi v kakem književnem središču. Sploh se bodo nedostatki naših literarnih studij šele pri prihodnjih zvezkih očitneje pokazali, pri prvem zvezku preneha književni pregled tam, kjer se šele počenja prava književnost. Nekoliko več slovstvene zgodovine in veliko manj biblijo- in biografije (v tekstu), to je, kar želimo v prihodnjih zvezkih te knjige.

Književni zgodovini je dodan obširen uvod (str. 1–47), v katerem se razpravlja o etnografskih, jezikovnih, zgodovinskih in statističnih vprašanjih, kolikor so v zvezi s slovstveno zgodovino, in podaje pregled cerkveno-slovanskega slovstva. Nekaj podobnih poglavij obseza tudi uvod protestantske dobe (str. 47–72). Razumljivo je, da najdemo v splošnem uvodu zgodovinske podatke do X. stol., zgodovinski pregled od X. do XVI. stol. pa šele v uvodu prot. dobe, toda tretje poglavje tega uvoda „Sedanje ozemlje Slovencev“ bi kazalo uvrstiti v splošni uvod pred peto poglavje, ki nam podaje sliko sloven. zemlje od VI.—X. stol., ali celo pred četrto (zgodovina od VI.—X. stol.). Zakaj se razpravlja o sloven. narečjih šele v protest. dobi? Saj priznava tudi pisatelj, da segajo dialektične razlike — če tudi samo nekatere — vsaj v X. stol. Najbolje bi bilo, da se to poglavje uvrsti v splošnem uvodu takoj za onim, katero pripoveduje o različnih sloven. jezikih in o številu Slovanov. Različne prisege, tožilno pismo, dolžni list etc. bi zadostovalo samo kratko omeniti; zanimivi so ti viri za jezikovne studije, s književno zgodovino imajo le malo opraviti, zato tudi ni bilo treba ponatisniti odlomkov iz njih, kakor tudi ne iz beneškega volila in vinograškega zakona. Ta zakon se po nepotrebnem omenja na dveh mestih (str. 69 in 90.); zakaj se je uvrstil med spomenike, ki segajo v dobo pred Truberja, mi ni jasno: sloven. vinogr. zakona iz l. 1543. ni, iz tega leta je nemški original; najstarejši sloven. prevod, ki se nam je ohranil, je iz l. 1582.

Naj dodam tem splošnim opazkam še nekaj podrobnostij, saj želi sam pisatelj, da se popolni knjiga. Če bom pri tem omenil tudi nekatere nedostatke in pomanjkljivosti, nadejam se, da se ne bode krivo razlagalo: teh nedostatkov ni toliko zakrivil pisatelj, kakor miserija naših slovstvenih studij.

V živo, skoro navdušeno pisanem predgovoru nam slika pisatelj dosedanje poskuse o slovenski slovstveni zgodovini. »Narodna poezija slovanska, v pravem pomenu besede »odkrita« omikanemu svetu šele v tem stoletju, je dala poleg iznajdeb naprej hitečemu evropskemu duhu novi pravec« vzklikne ponosno. Nasprotno. Šele Herderjevi za ono dobo res genijalni nazori o bistvu in postanku narodnega pesništva in ona zamaknjenost v narodno pesništvo in »Volksthum«, katera se je med Nemci pojavila v početku tega stoletja in od romantikov pretiravano gojila, je pripravila tla, da so se tako navdušeno sprejele slovan. narodne pesni. In te navdušenosti ni bilo samo med Nemci, ona se je pojavila že prej med Angleži; dovolj je, da se opozori na Macphersona, Chattertona in Burnsa. Brez Herderjevega prizadevanja o narodnem pesništvu bi najbrže ne bili dobili tako rano zbirke slovan. narodnih pesnij, in če bi jo bili, ne bi bila tako navdušeno sprejeta (prim. Archiv f. slav. Ph. XVI, 263—264). Seveda je tudi slovan. narodno pesništvo potem vplivalo nekoliko na hitrejši razvitek romantizma, posebno na znanstvenem polju. Ne samo ugodni vpliv javnega življenja in narodno pesništvo pospešujeta lepi razvitek sloven. slovstva, nego še bolj — bodimo vendar objektivni — ugodna politična geografija. Kot sosedje Nemcev se udeležujemo vsakega njih napredka, in nove velike ideje prodirajo do nas skoraj izključljivo po nemškem mediju. Nasprotno pa tudi mi prinašamo po naših močeh, kakor po pravici naglašja pisatelj, k občenemu napredku.

Prvo poglavje nam slika Slované kot del indoevropskega plemena, drugo nam predstavlja (str. 3—5) Slované še združene kot jeden narod. Slovanski zakarpatski pradomovini je odmerjenega nekoliko premalo prostora proti zapadu, jugozapadu in jugu (prim. Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde II. 89). Pisatelj sicer priznava, da se stari Slovani mnogokrat slikajo preveč romantično, toda tudi on sam se še ni popolnoma otreseel onih romantičnih in sentimentalnih nazorov, katere je Herder kot apostelj humanitete spravil v svet. Od kod pa vemo, da starim Slovanom ni bila vojska po godu? Iz Herderja. Bizantinski pisatelji poročajo neprestano od konca V. do sredine VI. stol. o mnogoštevilnih napadih, ropanju in pustošenju slovan. čet v bizantinskih pokrajinah. Prokopij celo pretiravano trdi, da je v bizan. državi poginilo vsako leto po teh napadih Slovanov in drugih barbarov (Bolgarov) 200.000 duš. Pri osvojitvi trdnjave Toperos so pokončali baje 15.000 ujetnikov — miroljubni Slovani. Mavrikij izrečno omenja o Slovanih Σκλάβοι in Ἀντι, da žive kot razbojniki in napadajo v soteskah sovražnike. V oni kratki dobi, v kateri se nahajajo o Slovanih vesti v Prok., je prišlo celo med slovanskimi »brati« Sloveni in Anti do vojne. In niso bili Narenčani na obali jadranskega morja še v IX. in X. stol. roparsko pleme? — In ti zgolj poljedelstvu udani in za mir navdušeni Slovani, kako so

lepo ravnali s svojimi ujetniki! Niso jih samo spuščali v njih domovino, če so jih odkupili iz robstva domačini, nego po poročilu Prokopijevem (III. 38) prebadali so jih tudi s kolmi in ubijali kakor pse in gade!

Slavne preteklosti, velike zgodovine nismo imeli ali je ne poznali, in zato smo se v dobi narodne renesanse tako strastno oklenili Herderjeve teorije, katera predstavlja Slovana kot tip miroljubnega in zgolj poljedelstvu udanega naroda, kot narodovo inkarnacijo humanitete. Nemce je tolažila pod Napoleonovim jarmom njih lepša preteklost, nas pa so navduševale Herderjeve fikcije; patrijotizem in srednji vek je bilo pri prvih geslo¹⁾, miroljubnost in anarhija starih Slovanov naš ponos. Še na kraju XIX. stol. se pri nas z nekakim ponosom pri vsaki priliki poudarjajo demokraška načela naših prednikov. Kako krasno je komentiral na kraju VI. stol. Mavrikij slovansko demokratijo (ἐν δημοκρατίᾳ pri Prokopiju): »Oni so brez gospodarja in sovražijo drug drugemu... kedar niso istega mnenja, ne pride do sklepa med njimi, ali pa takoj prestopi manjšina določeni sklep, kajti pri nasprotnih nazorih se ne udado drug drugemu.« Ta idilska »demokratija« je vzrok, da slovanski narodi niso mogli skoraj nikjer osnovati stalnih državnih organizmov, to je tudi poglaviti vzrok, da so se pojavili Slovani aktualno šele tako pozno v zgodovini, da jim manjka vsake inicijative in velike preteklosti. Prav dobro sodi o teh razmerah trezni učenjak Müllenhoff (Deutsche Altert. II. 38): »allein gieng die „Demokratie“ oder δημοκρατία so weit, dass, was der eine Theil beschlossen hatte, der andere für nichts achtete, ... wenn die Heerführer selbst vor ihren Leuten keinen Augenblick des Lebens sicher waren, ... so sieht man wohl, dass der Trieb nach einer bürgerlichen oder staatlichen Ordnung bei den Slaven von jeher sehr schwach war und über das Gefühl der Familie und des Einzelnen kaum eine Macht besass. Es fehlte daher an edlen, altangesehenen Geschlechtern, in denen das Bewusstsein der Gemeinschaft seinen festen, bleibenden Halt hatte und in Krieg und Frieden seine gebornen Führer fand.« Mi smo v zadnjih desetletjih tako krepko napredovali na književnem polju in v omiki, da nam ni več treba, kakor v času narodnega preporoda, navduševati se od naše največje hibe, katera nam je rodila toliko zla. Odobravati moremo torej, da je Gl. samo kratko omenil ta »demokraška« načela. —

Nepotrebno je, da se pri skupnih Slovanih navajajo mimo sloven. oblik tudi staroslov., n. pr. peštb, odežda, saj niso to praslovanske oblike.

Najbolje se je izogniti v književni zgodovini vsem teorijam o delitvi baje skupnega slovan. prajezika s tem, da se konstatuje sedanje razmerje in sorodnost med današnjimi slovan. jeziki. S staro dualistično razdelitvijo slov. jezikov ne moremo izhajati. Glede refleksov *tj*, *dj* se sicer strinjajo

¹⁾ Scherer, Gesch. der deutschen Litt. 615.

zapančni jeziki, toda ostali se med seboj znatno razločujejo, tedaj o dveh skupinah ne more biti govora; glede skupine *dl* se pridružuje ziljsko narečje češčini, tedaj *dl* sploh ne more služiti kot kriterij pri stari razdelitvi slovan. jezikov, ker v tem celo niso jedina vsa narečja istega jezika. Ali naj radi te posebnosti ločimo ziljsko narečje od ostalih slovenskih? Gotovo ne. S svojim *ra*, *la* se češčina strinja z jugoslov. jeziki, ruščina pa zavzema samostalno stališče s svojim polnoglasjem. Pričakovali bi pa, da nas pouči knjiga o sorodnosti slovenščine s sosednjo srbohrv. in nekoliko bolj oddaljeno bolgarščino. To nas bolj zanima, kakor različne teorije nekdanjih »Stammbaum«-ov, ki so zelo dvomljive vrednosti. — »Od pamtiveka so Slovani bili naseljeni v deželah med Vzhodnim ali Baltskim in Črnim morjem, med Karpatami in Donom, zgornjo Volgo do Novgoroda in od tod do raztočja med Vislo in Odro« beremo na str. 6., na str. 3. pa: »posedali so (združeni Slovani) evropsko planjavo med zgornjim Donom in Dnjeprom in čez Dnjeper tje do Baltskega morja, na južni strani pa ne čez reko Pripet« — to je nasprotje: pisatelj je krivo razumel stavek: »... waren die Slaven bis in das fünfte Jahrhundert unserer Zeitrechnung spätestens ansässig« v Krekovi Einleitung² str. 257. To je tako razumeti, da so Slovani vse na prvem mestu omenjene pokrajine že zasedli najkasneje do petega stoletja.¹⁾

Fallmerayerjeva etimologija besede »Morea« se vendar ne sme več ponavljati, tudi z dostavkom »baje« ne; beseda najbrž tudi z »Romea« ni v zvezi, nego je potekla, kakor dokazuje Hatzidakis,²⁾ od *μυρῆς* (murva).

Slovansko bogoslužje in cerkveno književnost, če tudi ne v domačem jeziku, so v IX. stol. tudi ogrski Slovenci navdušeno sprejeli. Govorim o ogrskih Slovencih in ne o »panonskih«, ker je današnje ogrsko (slovensko) narečje direktni descendent onega narečja, ki se je govorilo v IX. stol. na Ogrskem ob štajerski meji tja do Blatnega jezera; panonskega narečja v Miklošičevem zmislu ni bilo. Zato je razumevno, da poroča slovenska slovstvena zgodovina nekoliko natančneje o vseh vprašanjih, katera so v zvezi s slovanskima blagovestnikoma. Pri tem se je oziral pisatelj nekoliko tudi na novejša preiskavanja in ne stoji več izključljivo na starem stališču, kakor n. pr. Sket v Stslov. čitanki. Vendar je ostalo tukaj še nekoliko nedostatkov; opazi se, da pisatelj živeč v Trstu ni mogel predelati samostalno vse dotične literature, zato se nahaja nekaj nasprotij. Na str. 27. pripoveduje šele po prihodu solunskih bratov na Moravsko, da je Ciril uredil slovansko pismo in pričel prevajati cerkvene knjige — in to nasprotuje vendar vsem

¹⁾ Prim. str. 266: »Wir sagten, dass die Slaven das Gebiet bis zur Scheide der Weichsel und der Oder spätestens im fünften Jahrhundert unserer Zeitrechnung besiedelten.«

²⁾ Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως Μορέας-Moreās v zborniku Ἀθηνῶν V. 231. sqq.

starim poročilom — na str. 34. pa pravi, da se ne da določiti, koliko je prevod napredoval že v Solunu.

Nekoliko pomanjkljiva je zelo obsežna literatura o solunskih bratih in njiju delovanju, saj so ta vprašanja zavzemala v slovanski znanosti že od nekdaj odlično mesto. Tudi nekaj pomot se je v tem oddelku vrinilo. Tako je n. pr. jako dvomljivo, da je panonska legenda o Metodiju iz druge polovice IX. stoletja in celo sestavljena od nekega učenca panonskega nadškofa; tehtnih ugovorov ruskega učenjaka Voronova nikakor ne smemo prezreti. Translatio s. Clementis je zamenil pisatelj s kratko grško vita s. Clementis (izdal Grigorović, pozneje Šafařík), zakaj to je ocenil Leskien, ne pa one Pri italiki legendi je vendar treba omeniti tudi obširne ocene tega vira, kateremu so odkazali nekateri zapadni učenjaki prvo mesto, in sicer ocene Viktorova v Kirillo-Meth. Sbor. (izdal Pogodin) str. 343—440; tudi Jagićeve opombe v Arh. X. 305—310, pred vsem pa Jagićeve razprave „Vnovb najdennoe svidětelstvo o dējatelbnosti Konstantina Filosofo“ (str. 17. sqq.). ne smemo prezreti, zakaj v tej je Jagić temeljito pojasnil na podlagi novo najdenega pisma Anastazija razmerje med to legendo in nekaterimi drugimi viri za životopis sv. Cirila. Med viri pogrešamo ravno omenjeno pismo bibliotekarja Anastazija,¹⁾ kerzunski panegirik, predgovor Ivana Eksarha bolg. teologiji Ivana Damaskena in še nekatere druge malenkosti (n. pr. službe rimskega obreda). Med razpravami bi se morala omeniti Glagolitica, ker se v njej pojasnjuje omahljivost rimske kurije nasproti slovanskemu bogoslužju, in to tem bolj, ker o tem govori tudi Glaser (str. 33). Tudi slavospeve omenja pisatelj. Pričakovali bi, da nam bo naštel razna himnologika, panegirike in morda tudi „službe“, katere se nahajajo v cerkvenoslov. književnosti v čast in spomin slovan. bratoma; toda ne teh, nego slavospeve XIX. stol. našteva.

Sledeča poglavja o književnem delu sv. Cirila in Metodija pa njiju naslednikov, o domovini cerkvenoslovanskega jezika, o glagolici in cirilici, o cerkvenoslovanskih spomenikih sem pregledal sicer že v rokopisu, toda ne morem reči, da so omnibus numeris absoluti, najboljši dokaz, da sicer več očij več vidi, toda vsega tudi ne. Ostale so še nekatere pomote, ne vem, ali sem jih jaz prezrl, ali so se pa vrinile šele pozneje. Prvo in drugo omenjenih poglavij sploh nista srečno zasnovani; v dvanajsti uri, ko je že tiskarnica prežala na rokopis, nisem več mogel svetovati preosnove. Želel bi, da se nekoliko več pove o notranji uredbi cerkvenih knjig, o prvotnem tipu slovanskega prevoda, posebno pa o dualizmu v redakciji prevoda, ka-

¹⁾ Ein Brief des Anastasius bibliothecarius an den Bischof Gaudericus von Velletri über die Abfassung der „Vita cum translatione s. Clementis Papaec“. Eine neue Quelle zur Cyrillus- und Methodius-Frage. Von F. Friedrich. (Aus dem Sitzber. der philos.-phil. u. hist. Cl. der bayer. Akad. 1892. Heft III).

teri se je razvil že v X. ali XI. stol. Niso se samo novi teksti v dobi carja Simeona prevajali, nego tudi prejšnji prevodi popravljali in popolnjevali. Iz te dobe je tudi oni obširni prevod, ki se nam je ohranil v ruski redakciji v zborniku Svjatoslavovem iz l. 1073.; starejši komentar psalterjev, prevod pandekt Antioha, XIII. slov. Grig. Nazian, so plodovi one književne delavnosti, ki se je razvila v X. stol. Iz pisma Anastaz. pozvemo avtentično nekoliko več o književni delavnosti sv. Cirila v grškem jeziku, sestavil je tri spise, kar se je deloma že prej slutilo, in sicer a) kratko zgodovino, b) panegirik (slovo). c) himnologikon o odkritju ostankov sv. Klimenta v Korzunu

Papeška pisma britanskega muzeja ne pričajo o tem, da sta brata pričela delovanje na Moravskem, o tem imamo dovolj drugih in nedvomljivih zgodovinskih podatkov, nego dokazujejo, da je Metodij tudi pozneje večinoma tam deloval in ne v Koceljevi državi. Tudi moravizmi¹⁾ v brizinskih spomenikih še niso dokazani; skoro bomo videli, s kakimi razlogi jih bode Vondrák podprl v svoji razpravi, katera izide pri češki akademiji.

V poglavju o glagolici in cirilici je vendar potrebno omeniti nekoliko več o razlogih, zakaj se smatra prva za starejšo; ni jih bilo težko sestaviti na podlagi novejših razprav. Ne vem, kako je zabredel (str. 45.) odlomek staroruskega Novgorodskega evang. med prave ali čiste stsloven. spomenike. Sreznevskij seveda različnih cirilskih odlomkov stslov. spomenikov ni objavil v knjigi „Drevnie glagoličeskie pam.“, nego v knjigi „Drevnie staroslavjan. pamjat. jusovago pisbma.“ Cod. Marian. nima Grigorovič v Odesi, nego ta dragoceni rokopis (ki šteje 171 in ne 471 listov) je prišel po njegovi smrti v Rumjancovskij muzej v Moskvi.

Med vsemi uvodnimi poglavji odgovarja sedanjemu stališču znanosti najboljše ono, kjer razpravlja Gl. o domovini cerkvenega jezika. Tu se prvičkrat v slovenski knjigi ne ozira jednostransko samo na Šafaříkovo²⁾ in Mikloš. teorijo o panonski domovini cerkvenega jezika. Ipak se ni pisatelj še dovolj odločno uprl panonski teoriji. Ko je Mikloš. v znanem uvodu stsl. oblikoslovja (Altslov. Formenlehre) energično in sijajno zagovarjal panonsko domovino staroslovenščine, ni še bilo kijevskih odlomkov, in južna macedonska narečja so bila še popolnoma neznana. Dandanes, ko poznavamo

¹⁾ Na str. 37. se je vrnila neprijetna tiskovna pomota, v predzadnji vrsti mora se glasiti *pa samo* in ne *ne samo*; tujke: *szerencse* etc. so Madjari mogli sprejeti samo od Slovencev. — Tudi na str. 35. se naj popravi 899 v 893; Simeon je vladal od 893—927.

²⁾ Ne sme se prezreti razlika med Šafaříkovim in Mikloš.azorom. Prvemu je staro panonsko narečje nekako prehodno narečje med slovenščino in bolgarščino: »Denn wenn wir auch die nördliche und nordwestliche Gränze des bulg. Dialects für jene Zeit nicht ganz genau bestimmen können, so liegt es doch in der Natur der Sache, dass sie die Donau am Einflusse der Drau, dann bei Pesth und Waitzen erreichte, und es ist somit sicher anzunehmen, dass jenseits der Donau, in Kocel's Gebiet, ein

macedonska narečja nekoliko natančneje, moramo drugače soditi o tem jako zamotanem vprašanju. Oglejmo si vendar nekoliko natančneje Šafaříkove in Mikl. razloge.

Oba posebno poudarjata soglasje med zgodovinskimi in jezikovnimi fakti, »denn mir kommt es hier lediglich auf den Einklang der geschichtlichen und linguistischen Thatsachen in jenen Ländern an« piše Šafařík »Ueber den Urspr.« str. 45. in podobno tudi Mikloš. str. III. Tega soglasja ni, to je samo fikcija. Ciril in Metodij sta bila poklicana h knezu Rastislavu. Tam sta osnovala cerkveno književnost in slovansko bogoslužje, tam delovala prva leta. Šele na potu v Rim sta se bavila nekoliko časa v Panoniji, v Koceljevi državi, in Metodij se je tudi pozneje mudil, kakor zdaj o tem vemo iz papeških pisem britanskega muzeja, večinoma na moravskih tleh.

O panonski domovini cerkvenega jezika ne more biti tedaj govora, nego samo o moravski.

To je dobro uvidel tudi Miklošič. Zato je panonske Slovence razširil tudi na moravske pokrajine, kjer prebivajo danes češki Moravani in Slovaki. In njegovi razlogi za to jako pogumno trditev?

Prvič se sklicuje Miklošič na razloge Dümmlerjeve. Dümmler se je pa (Archiv f. Kunde österr. Geschichts-Quellen XIII. 169—178) za slovensko (panonsko) poreklo starih Moravanov izrekel samo radi Mikloš. teorije o panonski domovini stislovenščine,¹⁾ zgodovinskega razloga ni navedel ni jednega.²⁾

Uebergangsdialect herrschte, da in der Natur die Gebiete der Dialecte nie scharf und schroff abgeschnitten erscheinen, sondern durch gemischte, gleichsam utraquistische Formen verbunden werden«, piše v svoji razpravi Ueber den Ursprung na str. 32. in na str. 31. pravi o panon. narečju: »dass sie höchst wahrscheinlich einen Uebergang vom streng. Bulgar. zum Windischen bildete.« Po Mikloš mnenju je pa ravno naša slovenščina najsorodnejša cerkvenemu jeziku: . . . »dass unter allen slav. Sprachen die neusloven am allernächsten verwandt ist« piše o tem v razpravi »Ueber den Urspr. der Worte von der Form asl. trzt« str. 40.

¹⁾ Prim. str. 174.: »Wie reimt es sich hiermit zusammen, dass, wie wir oben sahen, die Liturgie und Bibelübersetzung Constantins in altsloven. Mundart geschrieben sind, welche den czechisch redenden Mähnern nicht viel weniger unverständlich sein musste als die latein. Vulgata? Es bleibt zur Lösung dieses Widerspruches fast kein anderer Ausweg übrig als anzunehmen — so gewagt dies auch scheinen mag — dass die alten Mährer Slovenen gewesen, und dass die jetzigen nicht für die unvermischten und unverändert gebliebenen Nachkommen derselben zu halten seien.« Str. 170: »Eine Vermittelung dieser entgegenstehenden Meinungen (o bolgar. in karantan. domovini cerkvenega jezika) gibt Mikloš etc.«

²⁾ To je Dümmler sam dobro vedel, zato se obrača tudi do jezikoslovcev in ne do zgodovinarjev, pišoč: »Wir schliessen hiermit unseren Excurs, indem wir der Billigung oder Widerlegung seines Inhaltes von Seiten der Sprachforscher entgegensehen.

Drugič navaja ime moravskega kneza Světopluka, češ, svět je jedino staroslov, in ne staročeška oblika. Da je nekdaž tudi staročešč. poznavała nosne samoglasnike, o tem dandanes ne moremo dvomiti; to nam pričajo imena Venceslaus in Zventilau (ime češkega vojvode v Annales Fuld.) in reke Chúb iz nem. Kamb, kjer se je razvilo iz nem. *am* stčešč *a*; iz *am* ne more neposredno nastati *u*, prim. Gebauer Histor. mluv. 44. Ime moravskega kneza z nosnim samoglasnikom je tedaj češko-slovaška oblika.

Tretjič poudarja Miklošič, da Slovaki imenujejo svoj jezik še dandanes slovenský jazyk. Toda to ime se je danes ohranilo tudi še pri Kašubih, nekdaž so se tako imenovali tudi nekateri ruski Slovani, in kar je glavno, tudi bolgarski Slovani so se prej nazivali Slověni.

Mnenje, da so stari Moravani govorili panonsko-slovensko narečje, je tedaj hipoteza, katera ni podprta z nobenim razlogom. Kijevski in še bolj praški odlomki, posebno pa nekateri moravizmi v tako imenovanih panonskih spomenikih dokazujejo, da se je na moravskih tleh v oni dobi govorilo češko-slovaško narečje. Ti osameli moravizmi (n. pr. vřozumšago, osijęce) v najstarejših stisloven. spomenikih so umljivi samo kot vpliv narodnega češko-slovaškega narečja v onih pokrajinah, kjer se je v najstarejši dobi razvijala cerkvena književnost. — Celo na slovanske besede s skupino *št*, *žd*, ki se nahajajo v madjarščini, se zdaj pri tem vprašanju ne bo smelo mnogo ozirati, zakaj v velikomoravskih pokrajinah jih niso mogli Madjari sprejeti, saj so po Dümmlerjevem in Mikloš. nazoru po madj. invaziji izginili slovenski Moravani, jezik panonskih Slovencev v Koceljevi državi pa ne pride pri tem vprašanju v poštev, ker se pri njih ni osnovala stislov. književnost in tedaj tudi ne v njih jeziku.

Obrnimo se do jezikovnih razlogov, saj so pri jezikovnem vprašanju, kakeršno je vprašanje o domovini stislovenščine, jezikovni razlogi odločilni.

Že Kopitar je opozoril na germanske izraze cerkvene terminologije v cerkvenem jeziku, in Šafařík je sestavil lepo število izrazov, tako imenovanih 'panonizmov', kateri so značilni za najstarejše spomenike in so moravsko-panonskega izvora. Toda kaj dokazujejo ti leksikalni panonizmi? Nič drugega kakor to, da se je cerkvena književnost v svoji najstarejši dobi razvijala v pokrajinah, kjer je preje gospodoval nemški kulturni vpliv, na moravsko-panon tleh, in o tem ni itak nihče dvomil, nikakor pa ne, da je cerkveni jezik živo narečje teh pokrajin. Pri Rusih in Hrvatih so se vrinili v cerkveni jezik domači izrazi, zakaj bi se to ne bilo zgodilo tudi na moravsko-panonskih tleh? In to tem laže v početku, ko se cerkvena književnost še ni bila utrdila. Sicer pa nekateri in sicer tipični 'panonizmi', kakor n. pr. tepa, gręda, žive še dandanes v macedonskih narečjih, morda se jih bode sčasoma še več zasledilo.

Mikloš. (str. II.) pravi, da je nekoliko takih spomenikov, v katerih ni ne ruskega, ne bolgar., ne hrv. vpliva. To so panonski spomeniki, ne v tem smislu, da so njih izvirniki nastali v Panoniji (Moravski), nego v tem, da so pisani v panonskem narečju. Ta argumentacija bi bila jedino v tem slučaju resnična, če bi bolgarščina bila jednoten jezik. Med bolgarskimi narečji, posebno iztočnimi in zapadnimi so jako znatne razlike, in te razlike segajo v starodavne čase. Iz onih pokrajin, kjer je domovina stsloven. — okolica Solunska — nimamo iz poznejše dobe nobenih spomenikov, središče poznejši cerkveni književnosti na bolgarskih tleh sta bili zapadna Macedonija (Ohrida) in iztočna Bolgarska. Če skoraj ni najti nekaterih oblik, n. pr. starega aor., impf. -šeta, -šete etc. v najstarejših ruskih etc. spomenikih, je temu vzrok to, da je stslovenščina najmanj dve stoletji prej pristopna kakor ruščina in več kot tri stoletja prej od hrvaščine. Te oblike ginejo tudi že v pristnih stsloven. spomenikih, že v teh so arhajizmi; v cod. Suprasl. jih skoraj popolnoma ni — in vendar ga Mikl. prišteva panon. spomenikom. Slovanske tujke s skupino *št, šd* v madjarščini ne dokazujejo, da so panonski Slovenci poznali te skupini, ker se ne da dognati, da so sprejete iz »panonsk.« narečja. Mimo njih se nahajajo v madj. tudi tujke s *č* (n. pr. *lenca*), te so sprejete od panonskih Slovencev, kakor kaže *č*; da so to stare izposojenke, priča *en* za stari nosnik *e*; izposojenkam s *št* je tedaj treba iskati drugega izvira: med dakiškimi Bolgari.

Najbolje pa dokazujejo sloven. krajevna in osebna imena v latinskih listinah teh pokrajin s svojim *č* in *šč*, da se tam ni nikoli govorila skupina *št*.

Resumirajmo negativni rezultat:

1. O panonski domovini staroslovenščine ne more biti govora, ker se je stsloven. književnost osnovala in gojila prva leta na moravskih tleh.
2. Stslovenščina je bila v Moravski tuj jezik; dokaz: ker najdemo sporadično *c* (*z*), *roz*, *vy*, tako imenovane moravizme, v najstarejših spomenikih in v praških, nekoliko tudi v kijevskih odlomkih.
3. Stslovenščina ni bila jezik panonskih Slovencev; dokaz slovenske tujke v madj. s *č* in ob jednem z *en* (*e*) in sloven. imena v listinah.
4. Panonskega narečja v Miklos. smislu ni nikoli bilo, nego panonsko narečje je bilo slovensko (v današnjem smislu), iz katerega se je razvilo sedanje (slovensko) ogrsko narečje; dokaz sloven. imena v latin. listinah. (O tem še pozneje.)

(Konec prihodujč.)

Književno poročilo.

*Zgodovina slovenskega slovstva. I. del. Spisal prof. dr. Karol Glaser.
V Ljubljani, 1894, 8°, XIV, 220, IV.*

(Konec.)

Kaki razlogi se navajajo proti bolgarski ali natančneje macedonski ¹⁾ hipotezi?

Po Mikloš. st. slovenščina ne more biti bolgarsko narečje, ker 1. v teh že v IX. stol. ni bilo več v polnem obsegu nosnih samoglasnikov, kar Mikloš. še posebno ²⁾ naglašja; 2. ker je že v jako stari dobi v bolg. samo jeden polglasnik ³⁾; 3. ker se radi svoje „Entartung“ najbolj med vsemi slovan. jeziki razlikuje od st. slov.

Danes, ko že poznavamo nekoliko bolje macedonska narečja, vemo, da se je ohranil v južnih macedon. narečjih, in samo v južnih — na kar se mora posebno opozoriti — jako krepko nazalizem, in sicer se refleksi obeh starih nosnikov *ŕ* in *q* dosledno razločujejo. Tedaj se nikakor ne da dvomiti, da so ta narečja tudi v IX. stol. poznavala v polnem obsegu nazalne vokale. ⁴⁾ Ob enem pa razvidimo, da se v tem bolgarska narečja že v prav stari dobi znatno razločujejo, zakaj že v XII. stol. najdemo, kakor v mnogih današnjih narečjih, v nekaterih spomenikih *z* za *q*. Zato se mora tem bolj upoštevati, da se je ravno v narečjih blizu Soluna ohranil tako čvrsto rinezem. Da je bolg. še dolgo splošno ohranila razloček med *z* in *h*, nam priča to, da sta se, ko so se polglasniki pričeli razvijati v polne samo-

¹⁾ Macedonska hipoteza je seveda tudi bolgarska, ker so južna macedonska narečja, katera pridejo pri tem v poštev, nedvomno bolg. narečja; toda ne sme se prezreti, da so med nekaterimi maced. in bolg. narečji važne razlike, ki sezajo že v jako staro dobo, kakor se n. pr. tudi sloven. narečje brizinskih spomenikov in ziljsko že v X. stol. znatno razločujeta od ostalih slovenskih.

²⁾ Str. XVII.: »Die pannon. Denkmäler unterscheiden sich von allen übrigen durch den Gebrauch und zwar den richtigen Gebrauch der nasal. Vocale *q* und *ŕ* in str. XXIII.: »Den bulg. Denkmälern der frühesten Zeit sind demnach die nasalen Voc. ebenso fremd., wie dem heutigen Bulgarisch;« prim. str. VI.: Vergl. Gramm. I² 35: »Aus diesen That-sachen ergibt sich für mich als Resultat die Ansicht, dass im neunten Jahrh. ein aslov. Text mit regelrechtem Gebrauche der nasal. Vocale weder bei den Slovenen Noricums noch bei denen Bulgariens entstehen konnte.«

³⁾ »Wer die bulg. Denkmäler prüft, wird sich auch davon leicht überzeugen, dass sie, abweichend von den pannon., nur eines Halbvoc. bedürfen« str. XXIV.; »dass *z* für *h* im B. uralt ist, zeigt der Wechsel von *z* und *h*, der im B. viel weiter geht als im pannon. slovenisch.« Vergl. Gr. I² 362.

⁴⁾ Da so imela macedon. narečja in nekdanja bolgar. narečja tesalska in epirska v starejši dobi nosue samoglasnike, to nam pričajo slovan. imena v grških listinah iz teh pokrajin in nekatera današnja krajevna imena v Tesaliji in Epiru, ki sta sedaj grška.

glasnike (nekako v X stol.), v vseh bolg. narečjih različno razvijala: *z* se je nadomestil z *o*, *o* pa z *e*. V tem se loči bolg. bistveno od ostalih južnoslov. jezikov. Književna bolgarščina — iztočno narečje — je res izgubila deklinacijo, toda v nekaterih zapadnih in centralnih narečjih se je ohranilo še mnogo ostankov dekl., in če te sestavimo in zberemo, imamo pred seboj skoraj vse oblike deklinacije. Že to kaže, da je v teh narečjih razpadla deklinacija šele v novejši dobi; do XIV. stol. se je v vseh bolg. narečjih ohranila dekl., močno kršiti se je pričela šele v XV. stol., in tudi pri tem pojavu so znatne razlike med iztočnimi in zapadnimi narečji.

Če se bolg. radi izgube deklin. znatno razločuje od stsloven., se naša slovenšč. nič manj radi izgube aor. in impf., katera sta se v bolg. prav krepko ohranila; toda niti jedna, niti druga izguba ne sega v staro dobo in je za to pri reševanju tega vprašanja brez pomena.

Od vseh omenjenih ugovorov in razlogov proti macedon. teoriji se tedaj danes ne more ni jeden vzdržati.

In kako se da macedonska hipoteza podpreti? Stsl. skupini *št*, *žd* je najti samo v bolgarščini in sicer med macedonskimi narečji ravno v onih, ki se govore v najbližji (iztočni) okolici Solunski. V teh narečjih ni, ali skoraj povsem ni novejših glasov *č*, *dj* ali omehčanih *k*, *g*, kateri se nahajajo skoraj v vseh ostalih macedon. narečjih poleg starejšega *šč* (*št*) in *žd* (*ždž*).¹⁾ Stslov. izgovor *ʃ*²⁾ kot *ʼā* (*ʼa*) ali *ʼa* (glagol. *ě* = *ʃ* in *ja* ali *jā*) je najti zopet med vsemi macedon. narečji baš v omenjenih in severnoiztočnih macedonskih, v ostalih macedon. se govori danes *e* za *ʃ*. Kakor dokazujejo slovenska imena lat. listin itd., se v ogrskem narečju v Koceljevi državi ni nikoli za *ʃ* govoril *ea* ali *ā*, nego *e* (*é*), kajti drugače bi gotovo našli vsaj v nekaterih slučajih na njegovem mestu *a* ali *ea*, kakor tudi v grških tekstih (listinah) najdemo *α*, *ε* za bolg. *ʃ* bolg. imen.

Nadomeščanje polglasnikov *z*, *b* z *o* in *e*, katero se nahaja že v najstarejših stsloven. spomenikih, se splošno smatra za stslovenski pojav in ne za vpliv kakega tujega jezika, kakor je n. pr. *ja*, *a* m. *ē* vpliv ruščine. Stslov. IX. stol. še ni poznala tega pojava, v njej še ni *o*, *e* m. *z*, *b*; to nam kažejo kijevski odlomki, kjer ni nobenega takega primera, in cod. zogr., kjer se pojavljajo taki primeri šele redko. Razvitek polglasnikov v *o* in *e* pozna med jugoslovan. jeziki samo bolgarščina. Ogrsko slovensko narečje v Koceljevi državi ni nikoli nadomeščalo na ta način polglasnikov,

¹⁾ Macedonskega narečja, v katerem bi se nahajali samo omehčani glasovi *k*, *g* ali *č*, *dj*, ni; v istem narečju se govore omenjeni glasovi poleg *šč* (ali *št*) in *žd* (ali *ždž*).

²⁾ Zanimiv je glagol *jamb*; v tej obliki z *a*, *ā* (= *ʃ*) samo v bolgarščini, v ostalih slovan. jezikih z *e*, *i* (= *ʃ*) etc.; *j* v *jasi* je starejšega t. j. občeslovan. izvora, zato je ta *ja* iz *jē* tudi občeslov.

nego je, kakor ostala slovenska narečja, nadomestilo oba polglasnika z jednim trdim *ʈ*; o tem se lahko poučimo iz starih osebnih in krajevnih imen teh pokrajin. Če pa ne bi hoteli smatrati razvitka *ʈ* in *ʈ* v *o* in *e* v stsloven. spomenikih za stslav. pojav, nego bi ga razlagali kot vpliv tujega in sicer bolg. narečja, bi morali ipak priznati, da je bila stsloven. tako sorodna bolgarščini, da se to nadomeščanje ni čutilo kot posebnost tujega narečja, kajti drugače je nerazumljivo, zakaj ni najti tudi drugih bolg. črt v stsloven. spomenikih v tako ogromnem številu — in ta sorodnost, kaj je drugega kakor identičnost? Zopet je treba opozoriti na to, da se je v narečjih solunske okolice in južnoiztočne Macedonije le v redkih slučajih pojavil *o*, *e* na mestu *ʈ*, *ʈ*, kar se dobro ujema z najstarejšimi stsloven. spomeniki, dočim je v centralnih in severnih maced. govorih ta pojav dosti bolj prodr.

Samo jedna glasoslovna posebnost nasprotuje v prvem hipu nazoru, da je domovina stslav. v južni Macedonski. V bolg. in macedon. narečjih ni danes *ʈ*-epent. Pa tudi med pravimi stslav. spomeniki je v tem obziru velika razlika, v nobenem pa ni najti dosledno *ʈ*-epent. In vendar ne moremo dvomiti o tem, da je stslav. IX. stol. imela dosledno proizveden *ʈ*-epent., kar dokazujejo kijevski odlomki. Mikloš. I² 229 misli, da je vzroka tej razliki v stslav. iskati v različni fazi jezиковi, da so tedaj obojne oblike, z *ʈ*- in brez *ʈ*-epent., stsloven., toda iz različne dobe in ne morda zadnje iz kakega drugega narečja sprejete. To je tudi popolnoma verjetno.¹⁾ Drugače bi bilo nerazumljivo, da se je ravno v tem slučaju tako znatno pojavil vpliv tujega narečja n. pr. v cod. Zogr., ko ga vendar skoraj ni zaslediti v drugih slučajih. Po vplivu analogije (iz *kupl'a* je postalo *kup'a*, naslanja se na ostale oblike brez *ʈ*-epent.) se je jel *ʈ*-epent. že jako zgodaj opuščati — v poznejšem cod. Suprasl. je mnogo več takih primerov kakor v starejšem cod. Zogr. — in je v današnjih bolg. in maced. narečjih že popolnoma izginil.²⁾

¹⁾ Seveda pa niso, kakor trdi Mikloš., oblike brez *ʈ*-epent. v stsloven. starejše, nego ravno nasprotno; *ʈ*-epent. je šele pozneje izginil po vplivu analogije.

²⁾ Opozoril je že Jagić (Archiv IX. 329), da se stslovenščina glede nekaterih glagolskih oblik ne strinja s sedanjo bolgarščino, nego se približuje srbščini. Tako se n. pr. končuje 3. pl. aor. v današnjih bolg. narečjih ne na *-še* (iz *šę*) — ta oblika se nahaja samo v narečjih, ki mejijo na srbska — nego na *-hę* (iz *-hę*). Ta oblika na *-hę* se nahaja že v bolg. spomenikih XII. stol., in če se ozremo na severne slovanske jezike, katerim je tudi ta oblika skupna, ni neverjetno, da se je že v IX. stol. v nekaterih bolg. narečjih nahajala oblika na *-hę*. Prof. Jagić gotovo misli tudi na aor. na *-s*, ki se je v svoji mlajši obliki (na *-h*, *-še*) dolgo krepko ohranil v srbohrv., v bolg. narečjih mu pa ni sledu; kakor iz Sav. kn. in cod. Supr. razvidimo, so bili ti aor. nekaterim (iztočnim in severnim t. j. dakiškim) bolg. narečjem že v XI. stol. neznani. Ti aor. so bili posebno znani v zapadni Macedon., in treba bo, kakor sem že opozoril, celo preiskovati, ali niso bili v nekaterih severnozad. maced. narečjih bolj navadni, kakor v sami stslovenščini (prim. Arch. XVI. 488).

Po Miklošičevem mnenju sta se *o* in *e* — to morajo priznavati zaščitniki panonske teorije — šele pozneje v stslovenščini razvila iz *z* in *o* in tudi nesoglasje glede rabe *l*-epent se je pojavilo šele kasneje. Toda kako se je mogla panonska slovenščina še v X. in XI. stol. organski dalje razvijati na tujih tleh v Macedoniji? Ona je bila tam — če je panonskega izvora — v X.—XII. stol. samo književen in ne živ jezik; na intenzivno zvezo južnih pokrajin s panonsko domovino se ne da misliti. Cerkvenoslov. književnost med Romuni nam tega tudi ne more pojasniti, kajti ta se je v starejši dobi lahko naslanjala na bolg. živelj v Romunski in na zvezo z Bolgar., pozneje se je pa pisala slaba cerkvena slovenščina.

V omenjenih treh važnih glasoslovnih posebnostih se strinja stslovenščina z narečjem južne Macedonske in se ob enem razlikuje od starega ogrskega narečja Koceljevih Slovencev. Slovanska imena grških listin dokazujejo, da so maced. narečja že v stari dobi poznala omenjene posebnosti. Nosni samoglasniki tukaj ne pridejo v poštev, ker so se nahajali tudi v ogrskem sloven. narečju kakor v maced., tudi na *rž*, *lž* se ne moremo ozirati, ker še ni dognana njiju glasovna veljava v stsloven.; v najneugodnejšem slučaju (če sta *rž*, *lž* res *r*, *l*) sta maced. in ogrsko narečje v tem jednaki stsloven., in potem ne pride ta posebnost v poštev. Posebnega pomena pa je to, da se nahajajo vse značilne glasoslovne črte stslovenščine združene ravno v narečju vzhodne solunske okolice (n. pr. Suho), tedaj v domovini solunskih bratov Cirila in Metoda, v ostalih macedonskih narečjih jih pa povsem ni ali vsaj ne vseh. Rinezem, *ti* = *'ä* (*'a*), *št*, *žd*, redki slučaji *o*, *e* za *z*, *o*, vse te posebnosti združene je najti danes v Macedoniji samo v tem narečju. To je tedaj ono soglasje zgodovinskih (brata sta iz Soluna in Solunčani znajo po poročilu panon. legende „slovensko“) in jezikovnih podatkov, katero tako naglašata Šafařík in Miklošič, samo da ga ni najti na severu, v Panoniji, nego v južni Macedonski, v solunski okolici. Ne iščimo tedaj domovine stslovenščine — in ne morda stslovenske književnosti — med nekdanjimi ogrskimi Slovenci ali med češkoslovaškimi Moravani. Panonska slovenščina, ki ne bi bila prednjica današnjemu ogrskemu narečju, nego poseben, četudi naši slovenščini najbolj soroden jezik, je samo fantom. Spomin našega velikega Miklošiča s tem najbolj častimo, da pogledamo resnici hladno v obraz. Staroslovenščino prepustimo macedonskim Bolgarom, zato pa lahko zdaj z elegičnim ponosom poudarjamo, da je slovansko bogoslužje in z njim tudi cerkvena književnost pri enem delu naših prednikov, pri pravih in pristnih Slovencih Koceljeve države, cvela, in s tem je tudi za IX. stol. nekako ohranjen „der nationale Besitzstand“, katerega si je bila pri nas večina ustvarila v svoji domislivosti.

Južnoslovanska narečja se dele, če so nam odločilni jezikovni znaki, ne pa nejasna poročila bizantinskih zgodovinarjev, v tri velike skupine: 1. slovenska narečja in med njimi tudi ogrsko s prehodnim kajkavskim, 2. srbohrvaška, 3. bolgarska z nekdanjim sedmograškim.

Pri dragocenih brizinskih spomenikih pisatelj po pravici omenja vpliv cerkvenega jezika, četudi to vprašanje še ni dognano. Želeli bi pa, da nam nekoliko pove o domovini teh spomenikov, kolikor se da o tem sploh govoriti na podlagi jezikovnih kriterijev. Skupina *dl, vy* in skržene oblike *mega, memu, me, mo, tuo* itd. kažejo, da je ta spomenik pisan v ziljskem narečju ali pa v kakem drugem, danes zamrlem koroškem narečju (v bližini ziljskega), katero je bilo današnjemu ziljskemu jako sorodno.¹⁾ V ziljskem narečju najdemo ne samo *dl, vi (bž)*, nego tudi nekatere skržene oblike pron. poss., in sicer acc. in instr. fem. *mo, to, so*, nom. sgl. neutr. *mo*.²⁾ Ker so brizin. odlomki ne samo radi jezika, nego tudi za razvitek najstarejšega cerkvenega slovstva tako važen spomenik, je upravičeno, da je pisatelj pod črto sestavil literaturo o njih — žal, da ni popolna. Tako pogrešam Škrabčevih opazek na platnicah Cvetja II. 4, 8, razprave, katero je objavil o grafiki W. Braune v *Beiträge zur Gesch. d. deutschen Spr. u. Lit.* I. 527—534. Krekovih opazek v *Einleitung* 2241—244 in Baudouinovih v recenziji Jagičevega spisa *Pomladjena vokal*.

Toliko o splošnem uvodu.

Tudi jako obširna protestantovska doba (str. 47—128), s katero se pričinja pri nas književnost, ima nekoliko uvodnih poglavij, ki nam kratko in pregledno opisujejo zgodovino slovenskih pokrajin od X. stol. do sredine XVIII. in obseg današnje zemlje slovenske. Šele s šestim poglavjem (»Protestantovstvo se širi; njegovi pospešitelji«) se pričinja v knjigi pravo slovstvo.

Najbolj pomanjkljivo v celi knjigi je četrto poglavje o slovenskih narečjih. Tu se je vrinilo precej pomot. Slovenska narečja moremo na podlagi različnega razvitka starih polglasnikov — kolikor se sploh sme govoriti o delitvi na podlagi jedinega kriterija — ločiti v dve veliki skupini; prva obseza južna in zapadna, druga pa severna in vzhodna narečja; prvi prištevamo vsa kranjska, primorska (toda ne kajkavska), goriška, beneška na-

¹⁾ Tudi to se ne sme prezreti, da se je ravno v ziljskem narečju še ohranil ostanek starega imperf. *besn, besí, be* etc., četudi po vplivu analogije že v preustrojeni obliki (prim. moje Doneske k histor. sloven. dial I., 48), in da se je tudi v sosednem rezijanskem narečju, ki se približuje v nekaterih posebnostih ziljsko-kanalskemu, ohranil še imperf.

²⁾ Da so bile podobne skržene oblike nekda pri nas mnogo bolj razširjene, to nam ne priča samo ljublj. conf. gen. s svojim *mevgā* itd., nego tudi staro kajkavsko narečje. V Vramčevi Postili (1586) je nekoliko takih oblik n. pr. *sve* (*svoje* acc. pl. masc.), *svega* (*svojega*).

rečja, junsko narečje v južno-vzhodni Koroški in južno-zapadna štajerska narečja ob kranjski meji. Vsa ostala: ziljsko in rožansko narečje, skoraj vsa štajerska, ogrska in kajkavska obseza druga skupina.¹⁾ V prvi skupini se je razvil polglasnik v *a*, v drugi v *e* (prim. Archiv XVI. 163—164). To delitev na podlagi refleksa polglasnikovega je sprejel tudi pisatelj, toda čudovito je pomešal narečja. Tako je uvrstil v *a*-skupino — naj jo kratko tako imenujem — tudi kajkavsko in ogrsko narečje in v *e*-skupino gorenjska in beneška narečja; tedaj v obeh skupinah mešanica! Ravno tako krivo je, ko uči, da sta se polglasnika v južni in zahodni skupini razvila v *e*, v drugi pa v *a*; ravno nasprotno! Tudi se ne sme splošno reči, da se govori na Koroškem *dan*.

Druga značilna razlika je po pisateljevem mnenju razvitek starega *ě*. Toda prezrl je, da na tej podlagi dobimo drugo delitev, katera se s prvo nikakor ne ujema, kajti *ej* za *ě* najdemo v obeh prej omenjenih skupinah in ravno tako tudi *ie*, *je*. Pri klasifikaciji sloven. narečij, če se ne oziramo samo na današnja, nego na njih historični razvitek, se da refleks dolgega *ě* le z največjo opreznostjo upoštevati, ker 1. je najti današnji *ie*, *je* *zapadnih* narečij v XVI. stol. tudi v kajkavskem narečju, tedaj tam, kjer se danes govori *é* in *ej*; 2. ker še ni popolnoma jasno, iz katerega glasa se je v nenaglašanih in kratkih zlogih *i* za kratek *ě* razvil v iztočnih narečjih, tedaj isti glas, katerega je najti v nekaterih zapadnih narečjih za dolgi *ě*, in vendar odgovarja v iztočnih narečjih *ej* ali *ei* dolgemu *ě*. Dolgi *i* v zapadnih narečjih se je najbrž razvil iz *ie* ali *ie*, kratek *i* (danes v mnogih narečjih že *z*) pa najbrž iz *ei*.

Pri skupini *dl*, *tl* v part. govori pisatelj o severno-zahodnem narečju, v katerem ostane nespremenjena, ko je vendar prej govoril o severno-vzhodnem! Katera narečja obsega ta severno-zahodna skupina in katera druga, v kateri se nahaja samo *l*? Skupina *dl*, *tl* v part. se nahaja v mnogih narečjih *a*-, pa tudi v nekaterih *e*-skupine, in nasprotno je najti samo *l* v dolenjščini, ki vendar pripada *a*-skupini. Goltnik *g* se ne spreminja v *h* niti v vseh onih narečjih, kjer je najti *dl*, *tl* v part., niti v vseh narečjih katere od obeh omenjenih skupin; obseg tega prehoda se tedaj ne strinja z obsegom *dl*, *tl* ali razvitka poglasnika v *a*. Skupina *šč* se je nadomestila tudi v nekaterih narečjih severnovzhodne slovenske Štajerske s *š*, dasi je najti v večini teh narečij še *šč*.

¹⁾ Če se ne bi nahajal *e* za *b*, *z* tudi v južnem kajkavskem narečju (na jugu od Save), katero je že sorodnejše čakavski dijalektski skupini, nego slovenski, bi bilo najbolje govoriti o severni in južni skupini sloven. narečij. Netočnost bi bila jedino v tem, da zasekava junsko narečje s svojim *a* = *b*, *z* globoko v severno skupino.

Dokler ne bomo boljše poučeni o zgodovinskem razvitku različnih pojavov v posameznih narečjih, je najbolje, da se izogibljemo vsaki klasifikaciji sloven. narečij, in da samo označimo pojedina današnja narečja po njih posebnostih. Glaser je naštel osem narečij, držeč se Šafařika; dodal je samo kajkavsko narečje. Toda kdor deli — in po vsej pravici — gorenjsko narečje od dolenjskega, ta tudi ne sme vseh treh koroških narečij združiti v jedno celoto, kajti med njimi gotovo ni manjše razlike, nego med dolenjščino in gorenjščino.¹⁾ Karakteristika sloven. narečij je površna in nesistematična, omenjajo se posebnosti jako različne veljave. O junskem narečju pozvemo jedino to, da se v njem nahaja *šta* m. *ta*; pomanjkljiv je tudi opis rožan. narečja; da se spreminja *l* v *ʋ* (*u*), ni treba omenjati, ker to ni posebnost samo tega narečja, nego tudi ostalih koroških in severnozahodnih gorenjskih; *e* se spreminja v *a* v gotovih slučajih ne samo v rož., nego tudi v jun. in ziljskem narečju; v *bueh* vender ni *ue* iz *u*. Pri prehodu guturalov v sibilante v loc. sgl. je treba razločevati pojedine guturale, kajti prehod *k* v *c* je najbolj razširjen, mnogo redkejši je že *s* iz *g*, najbolj omejen je pa prehod *h* v *s*; celo v onih narečjih, kjer je dosti primerov za prva dva prehoda, n. pr. v ziljskem, je *s* iz *h* v loc. sgl. silno redek. Netočno je, da se v gen. pl. v mnogih narečjih nahajata tudi končnici *i* in *e*; zadnja je velika redkost, najti jo je samo v beneških narečjih. Da govore v tožilniku *a*-deb. samo vzhodni Štajerci, Kajkavci in Belokranjci »pravilen« *a*, o tem močno dvomim; ni-li najti tega *o* n. pr. v nekaterih gorenjskih narečjih, v rožanskem in ziljsk. narečju? Tudi gen. pl. *ā*-deb. na naglašen *a* se ne nahaja splošno v zahodnih narečjih, nego v gorenjskih (ali v vseh, ne vem) in v nekaterih sosednih (severnih) goriških. — Toda laglje je najti pomanjkljivosti v karakteristiki naših narečij, kakor sestaviti temeljito in na zgodovinski razvitek oprto klasifikacijo; to ne bo mogoče, dokler ne bomo imeli obširnejših podatkov in boljšega znanja o današnjih narečjih.²⁾

¹⁾ Tako se razločuje junsko narečje od sosednega rožanskega po sledečih glasoslovnih posebnostih: 1. jun. n. ima *a* za *ʋ*, *ʋ* v dolgih zlogih, rož. *e*. 2. jun. n. ima v dolgih zlogih *ɛ*, *ɔ* za stare nosnike *e*, *o*, rož. pa *e*, *o*. 3. v jun. n. se je stari dolgi *o* razvil v *uo* v rož. v *ue*. 4. *g* je ohranjen v jun. n. razen na koncu besede, v rož. se je povsod spremenil v *h*. 5. jun. n. ima *š*, rož. pa še *šč*. 6. v jun. se je *j* razvil iz *h*, v rož. je pa ostal *h*. 7. *h*, *k*, *g* se spreminjajo v *š*, *č*, *j* pred jasnimi vokali v rož. n., v jun. pa ne, redke izjeme je najti samo pri *g*.

²⁾ Med literaturo pogrešam mimo nekaterih malenkostij posebno sledeče spise: Šafařik, Slovanský národopis, Jihoslované (sep. odt. iz Slov. Nauč.); dve razpravi Sreznjevskega O slovenskih nářečích v Žur. min. nar. pr. I. 1841. in Obozřenie čertů srodstva zvukovů v nářeč. slavjan. Žur. m. n. pr. I. 1845.; Šuman, Die Sprache der Slovenen v Oesterr. in Wort u. B., Steiermark; Ljapunov, Kratkij obzorč glavnejših javlenij slověnskoj (horutanskoj) literat. vměště sč vvedeniem obš. otnošenij slověn. jazyka k staroslavjan. i drugim slovjanskim.

V sledečem poglavju »Sledovi Slovenstva od X. do XVI. stol.«, o katerem sem že omenil, da bi se dalo skrajšati, je sestavljena ona peščica podatkov, katere imamo o slovenščini iz omenjene dobe. Vinograjski zakon ne spada v to dobo, nego šele v prihodnjo; v svetoivanskem evangeliju se ne nahajajo na robu samo nemška in slovenska imena, nego med slovanskimi imeni so tudi bolgarska in hrvaška, in o mnogih teh se ne da določiti njih domovina. Pisatelj ne navaja imen v isti obliki, v kateri se nahajajo v evangeliju, nego jih spreminja, po katerem pravilu in zakaj, to mi je nejasno. Če je hotel dati imenom slovensko istodobno obliko, bi vendar ne smel pisati Chotmar nego Hotěměr, če je pa prepisal imena v sedanjo slovenščino, ne sme pisati Sventipolk, Sventižizna; imena Perebred ni v evang., najbrž je to evangelijski Penebod; Boleslav je najbrž Bedoslav in Olomer je tiskovna pomota m. Gonimer. Natisnil je pisatelj iz pripisov oni odlomek, kjer se nahajajo imena rodbine bolgarskega carja Mihaela (Borisa), toda pomanjkljivo.¹⁾ Zakaj ni opozoril na mnoga slovenska imena v latinski listini iz konca XII. stol. iz furlanske pokrajine, katero sta izdala Trinko in Jušič (»Listina iz l. 1170—1190«), ne vem. Ta imena sicer niso tako stara, kakor imena v svetoivan. evang., zato so pa, kolikor jih je sploh slovanskih, nedvomno slovenska.

Najbolje se je posrečilo pisatelju poglavje o razširjevanju protestantstva med Slovenci. Tu se slikajo v dobrem izboru iz velike množice razbrskanih dogodkov ona vodilna načela, ideje in moške, kateri so pospeševali novoversko gibanje na slovenski zemlji. Premalo se pa naglaša prvotni demokratični značaj reformacije, kateri se je pa skoraj prelevil v absolutistični.

S finim taktom se je pisatelj izognil v tem poglavju vsakemu navdušenemu pretiravanju; Truberju ne podtika naše današnje narodne navdušenosti. Truber se sicer obrača v knjigah do svojih »ljubih Slovencev«, priporoča jim v verski gorečnosti pridno čitanje slovenskih knjig, toda nikjer ne najdemo pri njem ali njegovih sodelavcih izražene prave ljubezni do naroda, v kateri je vitenberški menih vzkliknil »Für meine Deutschen bin ich geboren, ihnen will ich dienen«. Truberjeva delavnost se pričinja šele v dobi, ko je že zdavna reformatorsko gibanje izgubilo svoj prvotni narodnostni in demokratični značaj; on je živel in deloval v času, ko je Luther postavil svoje delo pod obrambo avtokratičnih knezov, da ga reši po nesrečnih kmetiških vstankih. Zato ni v Truberjevih knjigah one prepričevalne navdušenosti, ki bi neposredno vplivala na ves narod. Vsa njegova književna

¹⁾ Odstavek se mora glasiti: Hic sunt nomina de Bulgaria: in primis rex illorum Michael et frater eius Dox et alius frater eius Gabriel, et uxor eius Maria et filius eius Rasate, et alius Gabriel, et tercius filius Simeon, et quartus filius Jacob, et filia eius dei ancilla Praxi et alia filia eius Anna.

delavnost je verska agitacija, če ji tudi navadno v obliki ali v vsebini ni vtisnjen ta pečat. Reformacija nam je osnovala književnost, reformacija je položila temelj skupnemu književnemu jeziku in omiki, ki naj obsega vse stanove. Kar je o važnosti svetopisemskega prevoda Luthrovega za nemško izobrazbo tako lepo povedal Scherer, to velja tudi za nas, četudi ne v isti meri: »Nicht bloss der allgemeine Umriss des biblischen Inhaltes, wie er allen Christen längst geläufig geworden, sondern eine ganze geistige Welt, die classischen Producte der althebräischen Litteratur, jedes überlieferte Wort Jesu Christi, die Briefe seines grössten Apostels — dies alles ward nun Gemeingut Aller: eine unerschöpfliche Quelle der Erhebung und Erbauung.« V jednom obziru je pa bilo stališče Truberjevo mnogo težavnejše, nego stališče nemškega reformatorja. Luther je na podlagi one nemščine, ki je rabila v saksonski kneževi pisarnici, osnoval književni jezik, Truber si je pa moral šele sam osnovati književni jezik in mu ob enem najti tudi odejo — pravopis. Laglje je bilo delo za hrvaške protestante. Oni so se pri svojih glagolskih in cirilskih knjigah naslanjali na staro cerkveno književnost. Pa tudi v Slovencih so se skoro počeli ozirati na »hrvatsko« in »cirilsko lepo pismo«. Kreljeva pravopisna preosnova se je zvršila pod vplivom cerkvene hrv. književnosti; njegov *ch* za »slovenski puhstab« *fcha* ni pomota, kakor je mislil Kopitar 420; črka *u* je izražala v hrv. tekstih *šč* in *č*, Krelj jo je bral v zadnjem smislu in jo rabil tudi za sloven. *č* (hrv. *č'*); izraževanje jotacije pri *n* s črto nad *n* je tudi istega izvora. Tudi v njegovem jeziku je dovolj vpliva hrvaščine.

Kako pomanjkljive so naše literarne studije, nam pričata sledeči poglavji: »Slovstveni pregled« in »Pisatelji« protestantske dobe. Tu se nam podajajo same zunanosti, ocene književnega dela ni. In vendar ne moremo jedino pisatelju tega nedostatka očitati; porabil je, kar se je sploh napisalo o tej dobi. Tega je malo. Navadno pripisujemo drug od drugega obširne naslove knjig, odlomke iz predgovorov in biografčne podatke, dodamo k večjemu še nekoliko tiskarskih pomot, in to imenujemo književno zgodovino. Celo to, kar so nam pisatelji sami povedali o svojem delovanju v predgovorih, se do zdaj ni uporabilo. Tako omenja Truber v predgovoru prvega dela novega test., da je pri prevajanju uporabil tudi »ein crobatisch Messbuch, wölches newlich zu Venedig mit latinischen Buchstaben gedruckt worden« — to je gotovo druga izdaja Bernardinovega lekcijonarja, katero je res v Benetkih oskrbel Zborovčić l. 1543. — in vendar še danes nismo o tem poučeni, ali je najti v Truberjevem prevodu teksta novega zakona nekoliko vpliva starega hrvaškega in tako posredno cerkvenoslov. prevoda; mnogo ga gotovo ni. Za hrvaški prevod evangelj. teksta protestantovskih književnikov je že Leskien (Das dalmatinisch-serb. cyrill. Missale) dognal, da je odvisen od lekcijon. Bernar-

dinovega, toda gotovo to ni bil jedini slovanski pripomoček. Tudi to bo treba šele dognati, koliko je vplival Truberjev slovenski prevod na hrvaške prevode (glag. in ciril.) protestantovske, saj je vsebina mnogim knjigam ista; o tem vplivu se ne da dvomiti. Ne izolirano razmotrivanje protestantovskega književnega pokreta pri Slovencih, nego skupno preiskovanje tega gibanja pri vseh južnih Slovanih in zasledovanje njegove zveze s prejšnjo cerkveno književnostjo, to nam je potrebno.

Da ne govorim o odvisnosti grafike glagolskih in cirilskih prot. tiskov od istodobne ali starejše glag. in ciril. književnosti — o tej se nikakor ne more dvomiti — dovolj je, da opozorim samo na Kreljeve pravopisne »novotarije«, pri katerih je tudi opaziti nekoliko istega vpliva. Kreljeva pravopisna reforma se navadno premalo naglaša, on je pravi oče bohoričici. Vsa zasluga Bohoričeva je samo to, da se je po naročilu veljavnih književnikov in voditeljev vsega gibanja odločil baš za Kreljev pravopis in ne za Truberjev, sam je dodal jedino *j* kot znak mehčanja. Inicijative ni bilo mnogo pri Bohoriču, zakaj še komaj nekaj let, predno je uvedel po svoji slovnici¹⁾ Kreljev pravopis, je popravil drugo izdajo Kreljeve postile po Truberjevem pravopisu, samo *ni*, *li* za omehčani *n*, *l* je pustil v knjigi (prim »Protest. postile v slov. prevodu« v Letop. za l. 1894.)

Še nekaj malenkostij. Če se govori (str. 91) o napredku pri Truberjevih sodelavcih, mora se na prvem mestu omeniti mladi Krelj. Druga izdaja Postile iz l. 1578., katero omenja pri tem Glaser, je nasproti Kreljevi prvi izdaji (1567) nazadovala; to je že Kopitar poudarjal. Celo razloček med *s* in *z* je samo »angedeutet«, kakor pravi Kopitar, doslednjega razločevanja teh dveh glasov v drugi izdaji ni. Oba prevoda vinograjskega zakona iz l. 1543. in 1582. (ne 1583.) se nista ohranila v rokopisu, kajti prvega sploh ni bilo; Recelj ni prvi katoliški pisatelj, saj omenja tudi Glaser Pahenekerja, ki je izdal osem let pred Recljevim prevodom vinogr. zakona katoliški katekizem. Karakteristika Truberjevega jezika ne podaje karakterističnih posebnostij: nom. pl. fem. *vi* je vendar navadna oblika pri pisateljih XVI. in XVII. stol., gorenjskega *ve* ne bomo iskali pri dolenjcu Truberju; 1. sgl. *hočo* je najti tudi v Krelju in celo še pozneje; nikakor se ne sme reči, da spreminja Truber *a* po češkem vzgledu v *e*, to je posebnost njegovega domačega narečja kakor tudi nekaterih današnjih. Pri literaturi naj se omeni razprava A. Sokolova Zaroždenie literatury u Slovincevъ. Primušъ Truberъ, Kievъ 1878 in njena obsirna ocena Kačanovskega v Žur. min. n. pr. 1878, sept; v zadnji se nahaja tudi — dasi pomanjkljiva — karakteristika Trub. jezika. Načrt sloven. homilije, objavljen v Lj. Zv. 1883, str. 602., ni iz

¹⁾ Pri Bohoriču naj se dostavi med literaturo Macunova razprava o Bohoričevi slovnici v »Književniku« II.

XV. stol., nego, kolikor se o tem da soditi po jeziku, iz XVI. stol. Na str. 108. beremo, da je Krelj iz Vipave, na str. 74. pa, da je iz Idrije. Pri Postili iz l. 1578. se mora vender Jurišić omeniti, on ni pri tej izdaji samo sodeloval (str. 116), nego prevedel tudi drugi in tretji del Postile.¹⁾

Luther je oživil cerkveno pesen, Truber ga je tudi v tem posnemal, dosegel ga pa ni. Luther je hotel s cerkvenimi pesnimi izpodriniti „Buhllieder u. fleischliche Gesänge“, in Dalmatin piše v uvodu pesmarice iz l. 1584.: „wo gute windische Lieder in Brauch gekommen, die andern unnützen uud ärgerlichen Buhlerlieder mehrentheils abgekommen“. Elze nam je razkril obširno delavnost sloven. prot. književnikov na tem polju. Da so naši protestantje pri tem tudi stare, že udomačene sloven. pesni uporabljali in samo popravljali, na to sem že opozoril (Starejši sloven. teksti 35) Tu je treba studije nadaljevati in dognati, koliko se sloven. prot. cerkvene pesni naslanjajo na stare, ali ni v njih najti tudi posameznih elementov narodnih pesnij, če ni morda celo kaka, četudi posredna zveza s starimi hrv. cerkvenimi pesnimi. Dostikrat beremo v prot. pesmaricah „ta stara božična pejsen“, „vetus slavorum Veni sancte Spiritus; ta stara pejsen od svetiga duha“ itd.

Protestantovsko dobo končuje pisatelj s kajkavskimi pisatelji. Tudi pri teh je reformacija oživila književno delavnost. Ni mi znano, da bi bila poznejša raziskavanja dokazala, da so Vramčeva Prodečtva in Postila dve različni knjigi. To je samo jedna knjiga v dveh delih, kakor je Jurišićeva postila v treh delih, in sicer obsega v dveh delih to, kar Jur. v treh: prvi del postile nedeljske evangelije celega leta — Jur. jih deli v zimski in poletni del — drugi del pa prazniške evang. Prevod v obeh postilah ni isti. Tudi v nekaterih nemških postilah so združene pridige zimskega in poletnega dela.

Kajkavščina ni mešanica slovenščine in hrvaščine, kakor se je nekdaj mislilo, nego staro prehodno narečje slovenske in srbohrvaške dijalektične skupine, in sicer je severno kajk. narečje sorodnejše slovenščini, južno pa čakavščini. V novejšem času je prodrlo že več hrvaških črt tudi v severno; koliko je pa starega vpliva hrvaškega, posebno štokavskega, bodo šele podrobna preiskavanja dognala.

V slovstvenem pregledu katoliške dobe bi se moral propad književne delavnosti v prvi polovici XVII. stol. ostreje naglašati. Ko pisatelj pravi, da so katoliški pisatelji marljivo prevajali in pripravljali za sloven. jezik tuje izvirnike, misli gotovo na delavnost v drugi polovici XVII. stol. Kaj pa imamo iz prve polovice omenjenega stoletja? Hrenove iz Dalmatina prepisane Evangelia, Mikčev Katekizem, Čandikov Catechismus Petra Canisia in A. da Sommaripov slovarček, to je ves plod književne delavnosti pol stoletja za

¹⁾ Na str. 112. naj se popravi tiskovna pomota 1583 v 1584, zakaj tega leta je izšla knjiga Karszhanske lepe molitve.

živahnim književnim delovanjem v drugi polovici XVI. stol. Temu književnemu propadu ni jedini vzrok protireformacija, nego tudi nesrečne politične razmere. Celo Pypin ne sodi popolnoma pravično o katoliški reakciji. Isto reakcijo nahajamo tudi v protestantovskih deželah. Ne izključljivo katolicizem, nego tudi cerkveni absolutizem ji je vzrok. Reformacija se za posvetne stvari ni bolj brigala, nego srednjevečno menišstvo; oddaljila se je kmalu od svoje prvotne demokratične podlage. Rastoča moč teologije je v svoji ozkosrčnosti zatrla znanost in posvetno književnost. Uresničilo se je, kar so humanisti Erasmus, Hassius in drugi prorokovali: radi velike moči nove teologije se je pojavilo znova barbarstvo. Znanost, umetnost, pesništvo, vse to se je gojilo samo kot pomoček teologiji, in skoro so se pojavili glasovi, da so „poganske“ knjige sploh nesreča. Latinščina je napredovala; vzpričo učenih preprirov s katoličani se je še bolj širila, skratka: tudi med nemškimi protestanti je vzpričo cerkvenega absolutizma nastopila velika reakcija (prim. Hettner, *Gesch. der deutschen Liter.* I. 7—10). Pri nas je morala istodobna katoliška reakcija dosti bolj usodno vplivati, ker je bila književnost še v povojih.

V jako obširni katoliški dobi je zbral pisatelj vse bijo- in biblijografične podatke. Marsikaj bi se dalo skrčiti. Basar n. pr. se omenja pod črto; to mesto je dostojno tudi mnogim drugim pisacem XVIII. stol. V podrobno oceno te dobe v Gl. knjigi se nečem spuščati, omenim naj samo nekatere posameznosti. Med prisegami, kajti tudi teh ni prezrl, pogrešam koroško prisego iz l. 1601. (Sket, Kres V. 54) in dve prisegi iz XVII. stol., kateri sem objavil v Jagičevem Arhivu XIV 472; jezik v Kastelčevih knjigah je samo toliko dolenjski (str. 158), kolikor je gospodovala dolenjščina v književnem jeziku XVII. stol.; posebnost njegovega jezika je znatna primes notranjskega narečja, njegovega domačega govora; v nadomeščanju starih polglasnikov v Skalarjevem jeziku ni nobenih karakterističnih posebnostij; pri Petretičevih evangelijskih bi-se moralo vendar omeniti, da niso prosto iz latinščine in madjarščine prevedeni, kakor o tem predgovor pripoveduje, nego da se naslanjajo na evang. tekst v Vramčevi postili ali pa na tekst, ki je obema služil v podlago (prim. Arch. XII. 514).

Hvaležni smo pisatelju, da je vestno zbral obširno gradivo za književno zgodovino. Kolikokrat se je naglašala potreba slovenske biblijografije! Glaserjeva knjiga — kolikor se da soditi po prvem zvezku — je nam ne bode samo nadomestila, nego nam bo tudi dobro služila pri prihodnjih slovstvenih studijah; pripravila bo pot slovenski literarni zgodovini.

V. Oblak.

V Gradcu, 15. marcija 1895.

